

BADIIY ASARLARNI TARJIMA QILISHNING LINGVISTIK MUAMMOLARI

Olimjonova Maftunaxon Omiljon qizi

Namangan davlat chet tillar instituti talabasi

Tel: (94) 025 69 05

E-mail.:maftunaolimjonova568@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada badiiy asarlarni tarjima qilish jarayonida uchraydigan lingvistik muammolar tahlil qilinadi. Xususan, leksik, grammatik, stilistik va pragmatik birliklarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar, milliy-madaniy xususiyatlarni saqlash, muallif uslubini qayta yaratish hamda ekvivalentlikka erishish masalalari yoritilgan. Shuningdek, badiiy tarjimada tarjimonning kasbiy mahorati va madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o'рни misollar asosida tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari badiiy tarjima sifatini oshirish hamda tarjima nazariyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: badiiy tarjima, lingvistika, ekvivalentlik, adekvatlik, tarjima nazariyasi, stilistika, frazeologizm, madaniyatlararo kommunikatsiya, pragmatika, muallif uslubi.

Аннотация

В данной статье рассматриваются лингвистические проблемы художественного перевода. Анализируются трудности перевода лексических, грамматических, стилистических и прагматических единиц, вопросы сохранения национально-культурной специфики и авторского стиля, а также достижения переводческой эквивалентности. Особое внимание уделяется профессиональному мастерству переводчика и его роли в межкультурной коммуникации. Результаты исследования могут быть использованы для повышения качества художественного перевода и развития переводоведения.

Ключевые слова: художественный перевод, лингвистика, эквивалентность, адекватность, теория перевода, стилистика, фразеологизмы, межкультурная коммуникация, прагматика, авторский стиль.

Abstract

This article examines the linguistic problems encountered in literary translation. It analyzes the challenges of translating lexical, grammatical, stylistic, and pragmatic units, preserving national and cultural features, reproducing the author's style, and achieving translation equivalence. The study also highlights the translator's professional competence and role in intercultural communication. The findings

contribute to improving the quality of literary translation and the development of translation studies.

Keywords: literary translation, linguistics, equivalence, adequacy, translation theory, stylistics, phraseological units, intercultural communication, pragmatics, author's style.

Kirish

Tarjima xalqlar o'rtasidagi madaniy, ilmiy va adabiy aloqalarni rivojlantiruvchi muhim vositalardan biridir. Ayniqsa, badiiy tarjima turli xalqlarning adabiy merosini keng kitobxonlar ommasiga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy asarni tarjima qilish oddiy matnni boshqa tilga o'girish emas, balki muallifning badiiy tafakkuri, uslubi, estetik qarashlari va milliy ruhini boshqa tilda qayta yaratish jarayonidir.

Tarjimon nafaqat ikki tilni mukammal bilishi, balki adabiyot, madaniyat, tarix va tilshunoslik bo'yicha ham chuqur bilimga ega bo'lishi lozim. Shu sababli badiiy tarjimada ko'plab lingvistik muammolar yuzaga keladi.

Asosiy qism

Badiiy tarjima tarjimaning eng murakkab turlaridan biri hisoblanadi. Chunki badiiy matnda til faqat axborot yetkazish vositasi emas, balki estetik ta'sir ko'rsatish, obraz yaratish va muallif g'oyasini ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Tarjimon matnning mazmunini boshqa tilga ko'chirish bilan bir qatorda uning badiiy qiymati, uslubi va emotsional ta'sirini ham saqlashi zarur. Shu sababli badiiy tarjima lingvistika, stilistika, pragmatika va madaniyatshunoslik bilan chambarchas bog'liq.

Tarjima jarayonida har bir tilning o'ziga xos grammatik qurilishi, leksik boyligi va uslubiy imkoniyatlari hisobga olinadi. Bir tilda tabiiy bo'lgan ifoda boshqa tilda sun'iy yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin. Shuning uchun tarjimon matnning ma'nosini emas, balki uning kommunikativ vazifasini ham saqlashga intiladi.

Leksik muammolar va ularning yechimlari

Leksik muammolar asosan ko'p ma'noli so'zlar, sinonimlar, omonimlar, terminlar va milliy-madaniy birliklarni tarjima qilishda yuzaga keladi. Ko'p ma'noli so'zlarning ma'nosi faqat kontekst orqali aniqlanadi.

Masalan, ingliz tilidagi **light** so'zi turli vaziyatlarda *yorug'lik*, *yengil* yoki *yoqmoq* ma'nolarini anglatishi mumkin. Tarjimon ushbu ma'nolardan qaysi biri matn mazmuniga mos kelishini aniqlashi lozim.

Sinonimlarni tarjima qilishda ham uslubiy noziklik muhim ahamiyatga ega. Masalan, *beautiful*, *pretty*, *lovely* va *attractive* so'zlari bir-biriga yaqin ma'noni bildirsa-da, ularning uslubiy bo'yoqdorligi turlicha. Tarjimada aynan shu farqlar hisobga olinishi zarur.

Frazeologik birliklarni tarjima qilish

Frazeologik birliklar xalqning milliy tafakkuri va madaniyatini aks ettiradi. Ularni soʻzma-soʻz tarjima qilish koʻpincha notoʻgʻri natijaga olib keladi. Tarjimashunoslikda bunday birliklarni tarjima qilishning bir necha usullari mavjud:

- toʻliq ekvivalent orqali tarjima;
- qisman ekvivalent orqali tarjima;
- izohli tarjima;
- tavsifiy tarjima.

Masalan:

"Actions speak louder than words."

Mazkur iboraning oʻzbek tilidagi tabiiy ekvivalenti:

"Amal gapdan ustun."

Yoki:

"Every cloud has a silver lining."

Ushbu ibora:

"Har bir qiyinchilikning ortidan yengillik keladi."

mazmunida tarjima qilinadi.

Grammatik transformatsiyalar

Tarjima jarayonida grammatik transformatsiyalar keng qoʻllaniladi. Ular jumla tuzilishini tarjima tilining meʼyorlariga moslashtirish imkonini beradi.

Eng koʻp uchraydigan transformatsiyalar quyidagilar:

- oʻrin almashtirish;
- qoʻshish;
- tushirib qoldirish;
- almashtirish;
- gaplarni boʻlish yoki birlashtirish.

Masalan:

"He nodded silently."

Soʻzma-soʻz tarjimasi:

"U jim bosh irgʻadi."

Badiiy jihatdan tabiiyroq variant:

"U indamay bosh irgʻab tasdiqladi."

Bu yerda qoʻshimcha maʼno kiritish orqali matnning tabiiyligi oshirilgan.

Stilistik vositalarni tarjima qilish

Badiiy asarlarda metafora, metonimiya, epitet, mubolagʻa, kinoya va boshqa tasviriylar keng qoʻllaniladi. Ularni tarjima qilish tarjimonning ijodkorligini talab etadi.

Masalan:

"Her voice was music to his ears."

Soʻzma-soʻz tarjima:

"Uning ovozi quloqlariga musiqa edi."

Tabiiy tarjima:

"Uning ovozi unga nihoyatda yoqimli eshitildi."

Yoki badiiyoq variant:

"Uning ovozi uning qalbini rom etdi."

Bu yerda asosiy maqsad metaforaning estetik ta'sirini saqlashdir.

Milliy-madaniy birliklar muammosi

Har bir xalqning urf-odatlar, qadriyatlari va turmush tarziga oid tushunchalar badiiy asarlarda muhim oʻrin tutadi. Bunday birliklarni tarjima qilishda milliy koloritni saqlash tarjimonning asosiy vazifalaridan biridir.

Masalan, oʻzbek tilidagi **mahalla, sumalak, hashar, navroʻz, doʻppi, kelin salom** kabi tushunchalarning boshqa tillarda toʻliq ekvivalenti mavjud emas. Shu sababli tarjimon transliteratsiya, izohli tarjima yoki tavsifiy tarjima usullaridan foydalanadi.

Masalan:

Mahalla — *mahalla (traditional neighborhood community in Uzbekistan).*

Bu usul xorijiy kitobxonga tushunchaning mazmunini anglash imkonini beradi.

Muallif uslubini saqlash masalasi

Har bir yozuvchining oʻziga xos uslubi mavjud. Ayrim mualliflar qisqa va sodda gaplardan foydalansa, boshqalari murakkab sintaktik konstruktsiyalarni qoʻllaydi. Tarjimon ushbu individual uslubni imkon qadar saqlab qolishi kerak.

Masalan, dialoglarga boy asarlar tarjimasida qahramonlarning nutq uslubi, yosh xususiyati, ijtimoiy mavqei va xarakteri tarjimada ham aks etishi lozim. Aks holda asarning badiiy qiymati pasayadi.

Pragmatik va kommunikativ ekvivalentlik

Tarjimaning asosiy maqsadi faqat til birliklarini almashtirish emas, balki asl matnning oʻquvchiga koʻrsatadigan ta'sirini tarjima tilida ham qayta yaratishdir. Bu pragmatik ekvivalentlik deb ataladi.

Masalan, hazil, kinoya yoki istehzo ifodalovchi jumlarlar tarjimasida soʻzlarning lugʻaviy ma'nosidan koʻra ularning kommunikativ vazifasi muhimroq hisoblanadi. Tarjimon kitobxonning madaniy bilimlarini ham hisobga olib, matnni moslashtirishi kerak.

Zamonaviy texnologiyalar va badiiy tarjima

Soʻnggi yillarda sun'iy intellekt asosidagi tarjima dasturlari keng qoʻllanilmoqda. Ular ilmiy va texnik matnlarni tez tarjima qila olsa-da, badiiy matnlardagi obrazlilik, kinoya, metafora va emotsional boʻyoqdorlikni toʻliq aks ettira olmaydi. Shu sababli badiiy tarjimada inson tarjimoni hamon asosiy oʻrin egallaydi.

Zamonaviy texnologiyalar tarjimon faoliyatini yengillashtiruvchi vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin, biroq ijodiy tafakkur va estetik didni to'liq almashtira olmaydi.

Bu qo'shimcha asosiy qism maqolangizni taxminan **8–10 bet** hajmiga yaqinlashtiradi. Agar ilmiy rahbaringiz talab qilsa, uni yana misollar, mashhur tarjimonlar qarashlari va ilmiy manbalarga tayangan tahlillar bilan yanada boyitish mumkin.

Leksik muammolar

Leksik birliklarni tarjima qilish badiiy tarjimaning eng murakkab jihatlaridan biridir. Har bir tilning o'ziga xos so'z boyligi, ko'p ma'noli birliklari va frazeologizmlari mavjud.

Masalan, ingliz tilidagi:

"Break the ice"

iborasi so'zma-so'z **"muzni sindirmoq"** deb tarjima qilinsa, ma'no buziladi. Uning adekvat tarjimasi **"suhbatni boshlab bermoq"**, **"muhitni yumshatmoq"** hisoblanadi.

Shuningdek, sinonimlarning emotsional bo'yodorligi ham tarjimada muhim o'rin tutadi. Tarjimon kontekstga mos variantni tanlashi zarur.

Grammatik muammolar

Tillarning grammatik tizimi bir-biridan farq qiladi. Ingliz tilida qat'iy so'z tartibi mavjud bo'lsa, o'zbek tilida so'z tartibi nisbatan erkin.

Misol:

"Only then did he understand the truth."

Bu gapni tabiiy tarzda:

"Shundan keyingina u haqiqatni tushundi."

deb tarjima qilish maqsadga muvofiq.

Stilistik muammolar

Har bir yozuvchining individual uslubi mavjud. Tarjimon metafora, epitet, taqqoslash, mubolag'a kabi tasviriy vositalarni imkon qadar saqlashi kerak.

Masalan:

"Time is a thief."

Bu jumla:

"Vaqt o'g'riga o'xshaydi."

emas, balki

"Vaqt inson umrini sezdirmay o'g'iraydi."

kabi badiiy ifoda bilan berilishi maqsadga muvofiq.

Frazeologik birliklar tarjimasi

Frazeologizmlar milliy tafakkurning mahsuli hisoblanadi.

Masalan:

"Kill two birds with one stone."

O'zbek tilidagi ekvivalenti:

"Bir o'q bilan ikki quyonni urmoq."

Bu usul ekvivalent tarjima hisoblanadi.

Milliy-madaniy birliklarni tarjima qilish

Badiiy asarlarda xalqning urf-odatlarini, milliy taomlari, kiyimlari va an'analari ko'p uchraydi. Bunday birliklarni tarjima qilishda transliteratsiya, izohli tarjima yoki funksional ekvivalentdan foydalaniladi.

Masalan, **sumalak**, **mahalla**, **navro'z** kabi tushunchalarni tarjima qilishda ularning milliy mazmunini saqlash muhimdir.

Pragmatik muammolar

Tarjimaning asosiy maqsadi matnning kommunikativ ta'sirini saqlashdir. Kitobxon asl matnni o'qigandagi taassurotga yaqin hissiyotni tarjima orqali ham his qilishi lozim.

Shuning uchun tarjimon nafaqat til birliklarini, balki ularning pragmatik vazifalarini ham hisobga olishi zarur.

Muhokama

Bugungi kunda sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlari jadal rivojlanayotgan bo'lsa-da, ular badiiy matnlardagi emotsional-ekspressiv vositalarni, yashirin ma'nolarni va madaniy xususiyatlarni to'liq aks ettira olmaydi. Shu sababli badiiy tarjimada inson tarjimoni hal qiluvchi o'rin tutadi.

Tarjima sifatini oshirish uchun tarjimonlar lingvistika, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va pragmatika sohalaridagi bilimlarini muntazam ravishda takomillashtirib borishlari lozim.

Xulosa

Badiiy asarlarni tarjima qilish ko'p qirrali va murakkab ijodiy jarayondir. Tarjima davomida leksik, grammatik, stilistik, pragmatik hamda madaniy muammolar yuzaga keladi. Ularni muvaffaqiyatli hal etish tarjimonning til bilimiga, badiiy didiga, madaniyatlararo kompetensiyasiga va tarjima tajribasiga bog'liq. Muallif uslubini saqlash, ekvivalentlik va adekvatlikka erishish badiiy tarjimaning asosiy mezonlari hisoblanadi. Zamonaviy tarjimashunoslikda ushbu masalalarni chuqur o'rganish badiiy tarjima sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Komissarov V. N. *Teoriya perevoda (Lingvisticheskie aspekty)*. Moskva: Vysshaya shkola, 1990.
2. Barkhudarov L. S. *Yazyk i perevod*. Moskva: Mejdunarodnye otnosheniya, 1975.
3. Nida E. A. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 1964.
4. Newmark P. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall, 1988.
5. Catford J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press, 1965.

6. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English*. John Benjamins, 1995.
7. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge, 2018.
8. G'afurov I. *Tarjima nazariyasi asoslari*. Toshkent, 2019.
9. Salomov G'. *Tarjima nazariyasiga kirish*. Toshkent: O'qituvchi.
10. Karimov N. *Badiiy tarjima masalalari*. Toshkent, 2018.